

ЛАВРЕНЧУК Т. М.,
студентка юридичного факультету
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

УДК 347.961.38

«НОТАРІАЛЬНА ТАЄМНИЦЯ» ЯК ПРИНЦИП НОТАРІАТУ: ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЙОГО ПОРУШЕННЯ

У статті аналізується поняття «нотаріальної таємниці» як принципу нотаріату. Досліджуються проблеми відповідальності за порушення даного принципу та рівень її правової регламентації.

Ключові слова: нотаріальна таємниця, принцип нотаріату, нотаріус, відповідальність нотаріуса.

В статье анализируется понятие «нотариальной тайны» как принципа нотариата. Исследуются проблемы ответственности за нарушение данного принципа и уровень её правовой регламентации.

Ключевые слова: нотариальная тайна, принцип нотариата, нотариус, ответственность нотариуса.

The article analyzes the concept of «notaries secret» as a principle of notary. It examines the problems of responsibility for violation of this principle and the level of its legal regulation.

Key words: notaries secret, notaries' principle, notary, notary responsibility.

Вступ. Актуальність теми пов'язана з тим, що забезпечення реалізації принципу нотаріальної таємниці є гарантією дотримання прав фізичних та юридичних осіб, які звертаються за правовою допомогою до нотаріусів. Однак часто ця гарантія в силу недосконалості механізму правового регулювання порушується. В той же час питання збереження відомостей, що становлять предмет нотаріальної таємниці є надзвичайно важливим в межах здійснення нотаріальної діяльності, безперечним показником авторитету системи органів нотаріату і тому потребує детального вивчення та дослідження. Окрім того, необхідність розгляду даної теми пов'язана зі змінами, які вносять до законодавства та потребують детального аналізу.

Вченими та науковцями у різний час досліджувалась проблеми забезпечення реалізації принципу «нотаріальної таємниці» та збереження відомостей, що становлять її предмет. Серед дослідників варто назвати таких, як: С. Фурса, Є. Фурса, М. Авдюков, Г. Черемних, І. Черемних, В. Шипітько, Я. Панталієнко, М. Бондарева, О. Коротюк, О. Кармаза, І. Мельник, Ю. Желіховська та ін.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження юридичної природи «нотаріальної таємниці», аналіз законодавства та основних проблемних аспектів відповідальності осіб, на яких поширюється дія «принципу нотаріальної таємниці» та дослідження ступеню урегульованості.

Результати дослідження. Головною умовою створення правової держави в Україні є реальне забезпечення і захист прав і свобод людини і громадянина. Так, у статті 3 Конституції України (далі – КУ) зазначено, що «утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави». З цієї метою створено розгалужену систему державних органів та інститутів, які взаємодіють між собою та виконують окремі завдання, спрямовані

на досягнення спільної мети – створення сприятливих умов для реалізації кожним громадянином гарантованих йому КУправ і свобод, а також створення дієвого механізму, спрямованого на запобігання порушенням та зловживанням у цій сфері. Важливу роль у здійсненні правозахисної та правоохоронної функції в державі відіграє нотаріат, який поруч з іншими інститутами держави забезпечує здійснення конституційного права громадян на правову допомогу.

Охорона та захист прав та інтересів фізичних та юридичних осіб, які звертаються до нотаріусів у зв'язку зі здійсненням ними своєї професійної діяльності, забезпечується принципом нотаріальної таємниці.

Насправді нотаріальна таємниця має надзвичайно вагоме значення при здійсненні нотаріального провадження, адже вона підкріплює довіру громадян до органів нотаріату і є одним із важливих правил діяльності самого нотаріуса, що забезпечує його авторитет [1, с. 108].

Необхідно зазначити, що даний принцип в межах класифікації принципів нотаріату відноситься до тих, які побудовані на змішаній основі, тобто, тих, які одночасно мають відношення як до організації нотаріату, так і процесуальної діяльності нотаріуса [2, с. 41].

Суть даного принципу полягає в тому, що відомості, які утворюють нотаріальну таємницю не можуть бути розголошені тими, кому в силу їх службового, професійного або іншого обов'язку зазначена інформація стала відома [3, с. 198].

Не можна не погодитись з думкою С. Я. Фурси, яка зазначає, що нотаріальну таємницю потрібно розглядати з двох боків. З одного боку, це таємниця особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, з іншого – таємниця нотаріуса як фахівця. Важливими є обидві характеристики поняття таємниці вчинення нотаріальних дій, і обидві мають бути законодавчо закріплені [4, с. 86].

Безперечним доказом вагомості принципу нотаріальної таємниці як для безпосередньої діяльності нотаріуса, так і для осіб, які звертаються до нього за правовою допомогою, на мою думку, є його відображення в Основному Законі України.

Так, на рівні статті 3 КУ проголошено, що «утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави». Статтею 32 КУ, що: «ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України». Саме ці положення стали першоосновою та сприяли виникненню принципу нотаріальної таємниці.

Закріплення даного принципу характерне для більшості розвинених країн світу. В Україні положення щодо принципу нотаріальної таємниці закріплені в Законі України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р. № 3425-ХІІ (далі – Закон про нотаріат) в статтях 5, 6 та 8.

Зокрема особа, якій вперше надається право займатися нотаріальною діяльністю згідно зі ст. 6 Закону про нотаріат, в урочистій обстановці дає присягу і зобов'язується зберігати професійну таємницю. При цьому законодавець виокремлює такий обов'язок серед інших, що підкреслює виняткове значення даного принципу та виключну необхідність його дотримання кожним нотаріусом при здійсненні професійної діяльності, на рівні з іншими обов'язками. Окрім того, вжите формулювання «професійна таємниця» та назва статті 8 Закону про нотаріат «Нотаріальна таємниця» свідчить про ототожнення даних понять.

Професійна таємниця визначається як узагальнена назва відомостей (переважно з обмеженим доступом), якими володіє особа у зв'язку з виконанням нею професійної діяльності й розголошення яких заборонено. В Україні такими є відомості, що становлять адвокатську, банківську, лікарську, комерційну, нотаріальну, службову таємницю [5, с. 136].

Зміст принципу нотаріальної таємниці розкривається в статті 8 Закону про нотаріат. Так, законодавець формулював визначення нотаріальної таємниці, згідно з яким, «нотаріальна таємниця» – сукупність відомостей, отриманих під час вчинення нотаріальної дії або звернення до нотаріуса заінтересованої особи, в тому числі про особу, її майно, особисті майнові та немайнові права і обов'язки тощо.

З аналізу статті 8 Закону про нотаріат випливає, що нотаріальна таємниця виникає не тільки у зв'язку з вчиненням нотаріальних дій, а і у випадку звернення до нотаріуса з інших

питань (наприклад, надання правових консультацій). Однак, таке положення дещо суперечить статті 5, яка закріплює обов'язок нотаріуса «зберігати в таємниці відомості, одержані ним у зв'язку з вчиненням нотаріальних дій». Очевидно, що такий обов'язок поширюється і на випадки звернення особи до нотаріуса, що не пов'язане з вчиненням нотаріальних дій. Отже, доцільно на законодавчому рівні узгодити між собою ці два положення.

Окрім того, в основі будь-якої професійної таємниці лежить здійснення професійної діяльності. Повноваження нотаріусів не зводяться лише до вчинення ними нотаріальних дій. Тому обов'язок нотаріуса зберігати нотаріальну таємницю не доцільно обмежувати лише сферою вчинення нотаріальної дії.

Коло осіб, на яких поширюється дія нотаріальної таємниці, а саме – обов'язок збереження такої таємниці, відповідно до Закону про нотаріат, є не вичерпним. Так, до таких осіб відносяться: нотаріус; посадові особи органів місцевого самоврядування; консульські установи та дипломатичні представництва України; головні лікарі, капітани морських, річкових суден, що ходять під прапором України, начальники установ виконання покарань та інші особи, яким делеговані повноваження на вчинення окремих нотаріальних дій; помічники нотаріуса; особи, яким такі відомості стали відомі у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків чи іншої роботи (перекладачів, експертів, осіб, які перебувають у трудових відносинах з нотаріусом); свідки, залучені до вчинення нотаріальних дій; інші особи, яким стали відомі відомості, що становлять предмет нотаріальної таємниці.

Правило про конфіденційність інформації, яка стала відома особі, зберігає силу і в разі відставки посадової, службової особи, виходу на пенсію, зняття з себе повноважень (якщо йдеться про представників, рукоприкладників, управителів, виконавців заповітів, опікунів тощо). З іншого боку, очевидно є повна свобода волевиявлення особи, від імені якої або в інтересах якої вчинялася дія. Така особа вільна розповсюджувати таємну інформацію стосовно нотаріального провадження в будь-який спосіб [3, с. 200].

Як зазначає О. В. Коротюк, нотаріальна таємниця виникає у будь-яких осіб у разі отримання інформації, пов'язаної із вчиненням нотаріальних дій. У нотаріуса ж виникає обов'язок зберігати нотаріальну таємницю як професійну таємницю у випадку звернення до нього як з приводу вчинення нотаріальних дій, так і з інших питань, якщо предмет звернення стосується виконання ним повноважень нотаріуса, а також у разі якщо в процесі звернення він дізнається відомості, які можуть становити нотаріальну таємницю (наприклад, у разі огляду певних документів) [6, с. 66].

Щодо відповідальності за порушення даного принципу в статті 8 Закону про нотаріат лише зазначається, що «особи, винні в порушенні нотаріальної таємниці, несуть відповідальність у порядку, встановленому законом». Таке формулювання є досить розмитим і неточним, не дає якихось конкретних орієнтирів та посилань, що, на мою думку, є значною помилкою законодавця.

Відповідальність нотаріусів за недодержання таємниці нотаріальних дій чітко визначена ст. 12 Закону про нотаріат, пунктом «ж» якої встановлюється, що порушення нотаріусом вимог, передбачених ч. 2 ст. 3, ч. 1 ст. 8 та ст. 9 Закону про нотаріат, є підставою для анулювання Свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю. Однак відповідальність у виді анулювання Свідоцтва не відповідає ні ступеню суспільної небезпеки такого діяння, ні наслідкам, до яких може призвести його вчинення.

Відповідальність інших осіб, на яких поширюється обов'язок збереження нотаріальної таємниці (в тому числі помічника нотаріуса) ні ЗУ про нотаріат, ні іншими нормативними актами не визначена. Це дає змогу говорити про відсутність відповідних гарантій дотримання даного принципу. В свою чергу, неврегульованість механізму притягнення таких осіб до відповідальності створює умови, за яких таке діяння залишається безкарним. Очевидно, що необхідним є внесення змін до чинного законодавства в контексті встановлення відповідальності за такі дії.

Питання забезпечення принципу нотаріальної таємниці знайшло своє відображення у кримінальному законодавстві зарубіжних країн, в якому передбачається відповідальність за

розголошення відомостей, що становлять нотаріальну таємницю. Такі положення найчастіше містяться в розділах, що встановлюють відповідальність службових осіб. Це пояснюється різним підходом до визначення статусу нотаріуса.

У розумінні українського кримінального законодавства нотаріус є особою, що надає публічні послуги. Цікавим є те, що ані в кримінальному, ані в регулятивному законодавстві не вирішено питання про те, що таке «публічні послуги». Відповідно до Концепції розвитку системи надання адміністративних послуг органам виконавчої влади, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2006 року № 90-р, сферу публічних послуг становлять послуги, що надаються органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, які перебувають в їх управлінні.

М. І. Хавронюк визначає публічні послуги, як послуги, що надаються публічним сектором, а в окремих випадках приватним сектором під відповідальність публічного сектору і за рахунок публічних коштів [7, с. 76].

Зважаючи на те, що нотаріальна діяльність здійснюється не лише державними, але і приватними нотаріусами, а також окремі повноваження щодо вчинення нотаріальних дій мають службові особи приватного сектору (наприклад, головні лікарі, капітани морських та річкових суден, начальники експедицій). Вони також надають послуги, які за своєю суттю є «публічними», отже, обмеження таких послуг сферою державних органів та підприємств, що знаходяться в їх управлінні є необґрунтованим. Тому доцільно визначити, що до публічних відносяться: а) послуги, які загалом відносяться до сфери державного управління, але в силу відповідних причин делеговані іншим особам; б) послуги, які є суспільно важливими.

Порушення принципу нотаріальної таємниці безпосередньо нотаріусом слід кваліфікувати за статтею 3652 Кримінального Кодексу України (далі – КК) як «зловживання повноваженнями особою, яка надає публічні послуги» за умови, що такі дії пов'язані з: 1) отриманням неправомірної вигоди; 2) завдали істотної шкоди.

Однак проблемним видається питання кваліфікації дій осіб, які уповноважені вчиняти окремі нотаріальні дії в силу наданих їм повноважень (посадові особи органів місцевого самоврядування, консульських установ тощо), оскільки переважна більшість таких осіб одночасно, в зв'язку з займаною посадою, є «службовими особами». Такі ситуації мають вирішуватись на користь кваліфікації дій таких осіб за статтею 364 або 3641 КК як «зловживання повноваженнями службовою особою».

Незважаючи на «публічний характер» послуг, до яких належить вчинення нотаріальних дій, ці особи не набувають статусу «осіб, які надають публічні послуги», вони лише виконують делеговані їм державою повноваження щодо вчинення таких дій.

Отже, відповідальність нотаріусів та осіб, що уповноважені вчиняти окремі нотаріальні дії, що пов'язана з порушенням принципу «нотаріальної таємниці» регламентовані КК України. Однак така регламентація є опосередкованою і стосується лише окремих ситуацій, коли такі дії завдають істотної шкоди та пов'язані з отриманням неправомірної вигоди.

По-іншому мають кваліфікуватись дії нотаріусів та інших осіб у випадках, коли відомості, що є предметом нотаріальної таємниці, відносяться до «конфіденційної інформації про особу».

З цією метою КК передбачена стаття 182 КК «Порушення недоторканності приватного життя», яка передбачає відповідальність за незаконне збирання, зберігання, використання, знищення, поширення або зміну такої інформації. Конфіденційною інформацією про особу відповідно до п. 1 рішення Конституційного Суду України від 30 жовтня 1997 р. у справі громадянина К. Устименка є інформація про освіту, сімейний стан, релігійність, стан здоров'я, дату і місце народження, майновий стан та інші персональні дані. При цьому відповідальність поширюється на всіх осіб, яким стала відома така інформація, що є позитивним аспектом у забезпеченні дотримання принципу нотаріальної таємниці.

Окрім того, в зв'язку з поширенням функції фінансового моніторингу, очевидно, що тепер і на нотаріусів поширюється відповідальність за діяння, передбачене частиною 2 статті 2091, а саме – «розголошення інформації, яка відповідно до закону надається Державній

службі фінансового моніторингу, особою, якій ця інформація стала відома у зв'язку з професійною або службовою діяльністю».

06.02.2015 року набув чинності Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» № 1702-18, у зв'язку чим статтю 8 Закону про нотаріат доповнено пунктами 5 і 6, де зазначається, що нотаріус не несе відповідальності (в т. ч. кримінальної) за подання Державній службі фінансового моніторингу інформації про фінансову операцію, навіть якщо такими діями завдано шкоди юридичним або фізичним особам. Можна зробити висновок, що лише факт подання такої інформації на вимогу даного органу не тягне за собою наслідків у виді відповідальності, розголошення ж такої інформації іншим особам, якщо це завдало істотної шкоди, є кримінально караним.

Отже, чинне законодавство про кримінальну відповідальність України лише частково здійснює кримінально-правове забезпечення охорони нотаріальної таємниці. Особлива частина КК не містить окремої статті, яка б закріплювала відповідальність за порушення «нотаріальної таємниці», що є значним недоліком нашого законодавства.

Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) у статті 1728 «Незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень» передбачає відповідальність за незаконне розголошення або використання в інший спосіб особою у своїх інтересах інформації, яка стала їй відома у зв'язку з виконанням службових повноважень. Однак формулювання «службові повноваження» в даній статті свідчить про можливість застосування такого виду відповідальності лише для осіб, які уповноважені вчиняти окремі нотаріальні дії в силу наданих їм повноважень, які одночасно є службовими особами. Отже на рівні КУпАП «принцип нотаріальної таємниці» залишається не врегульованим.

Законодавством передбачені випадки, в яких нотаріус має право розголосити відомості, що становлять предмет нотаріальної таємниці. Лише за таких умов їх розголошення не тягне за собою жодної відповідальності для нотаріуса. Зокрема, спираючись на положення Закону про нотаріат можна визначити перелік осіб, які мають право на отримання відомостей, що охороняються принципом нотаріальної таємниці:

– фізичні та юридичні осіб, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії; у разі смерті особи – її спадкоємці; у разі визнання особи безвісно відсутньою – опікун майна такої особи; витяг зі Спадкового реєстру про наявність складеного заповіту – тільки заповідач, а після смерті заповідача – будь-яка особа, яка пред'явила свідоцтво про смерть або інший документ, що підтверджує факт смерті заповідача (одного із заповідачів);

– суд, органи прокуратури, органи, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органи досудового розслідування;

– органи доходів і зборів;

– Міністерство юстиції України, Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

Як зазначає О. В. Коротюк, у випадку надання інформації, яка становить предмет нотаріальної таємниці, на запит чи за заявою перелічених осіб має місце її правомірне використання [6, с. 71].

Необхідно звернути увагу на те, що у деяких випадках звернення державних органів вимагається обґрунтованість вимоги (наприклад, органів доходів і зборів, суду тощо). Обґрунтованість вимоги – поняття оціночне, яке не має жодних визначених критеріїв. Тому таке формулювання надає нотаріусу право оцінювати таку вимогу на власний розсуд щодо її відповідності такій обов'язковій ознаці. Нотаріус має й інше право, похідне від вищезазначеного, а саме: право відмовити у наданні відповідної довідки про вчинені нотаріальні дії та інших документів, якщо вважатиме, що письмова вимога є необґрунтованою [8, с. 84-85].

Цікавою є думка О. М. Єфімова з цього приводу, який зазначає, що нотаріус, який видав довідку про вчинені нотаріальні дії на необґрунтовану вимогу автоматично вчиняє

правопорушення. Отже, право оцінювати обґрунтованість вимог зазначених органів є не лише правом нотаріуса, а й його обов'язком, оскільки у разі його невиконання нотаріусом йому може бути пред'явлена вимога про відшкодування шкоди, завданої такими його діями [8, с. 85].

Висновки. Принцип нотаріальної таємниці є одним з основних принципів нотаріату, який стосується одночасно організації нотаріату та процесуальної діяльності нотаріуса. В той же час він є одним з найважливіших професійних обов'язків нотаріуса та поширює свою дію на інших осіб, яким в силу своєї службової діяльності або з інших причин стала відома інформація, що становить предмет нотаріальної таємниці.

Дотримання даного принципу відповідними особами дає можливість попередити настання несприятливих наслідків у разі розголошення такої таємниці. Саме тому доцільно створити дієвий, детально регламентований механізм регулювання даного принципу, не обмежуючись положеннями декількох статей в Законі України «Про нотаріат», забезпечити даному принципу в силу його важливості для всієї нотаріальної діяльності належну правову охорону.

На жаль, на законодавчому рівні дане питання є недостатньо врегульованим і має багато суперечностей та недоліків, особливо в частині відповідальності осіб, на яких поширюється обов'язок нерозголошення «нотаріальної таємниці». У зв'язку з цим важливим є заповнення відповідних законодавчих прогалів.

Список використаних джерел:

1. Желіховська Ю. В. Поняття та гарантії таємниці вчинення нотаріальних дій / Ю. В. Желіховська. // Університетські наукові записки: Науковий Часопис. – 2013. – № 1. – С. 108-112.
2. Нотаріат в Україні: Книга 1. Організація нотаріату з практикумом / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, Є. Є. Фурса, О. М. Нікітюк. – Київ: Алерта, 2015. – 484 с.
3. Бондарева М. В. Принцип таємниці вчинюваних нотаріальних дій / М. В. Бондарева. // Часопис Київського університету права: Український науково-теоретичний часопис. – 2009. – № 4. – С. 198-202.
4. Теорія нотаріального процесу: Навчально-практичний посібник / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, М. В. Бондарева та ін. – Київ: Алерта, 2012. – 928 с.
5. Денисяк Н. М. Нотаріальна таємниця як одна з важливих складових діяльності нотаріуса / Н. М. Денисяк. // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2014. – № 7. – С. 136-138.
6. Коротюк О. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат» / О. В. Коротюк. – Харків: Право, 2012. – 641 с.
7. Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» / М. І. Хавронюк. – Київ: Атіка, 2011. – 424 с.
8. Єфімов О. М. Нотаріальна таємниця: між кримінальною та цивільно-правовою відповідальністю / О. М. Єфімов. // Мала енциклопедія нотаріуса. – 2014. – № 1. – С. 84-87.

